

Jiří Tůma, Milada Krejčí, Václav Hošek

SPIRITUALITA WELLNESS

PODĚKOVÁNÍ

Děkujeme všem, kteří nám byli nějakým způsobem nápomocni při psaní této knihy, zejména pak sponzorům, bez nichž by nemohla být vydána. Docent Tůma děkuje spoluautorům za profesionální přístup ve vědeckovýzkumném základu předložené knihy a zároveň za to, že se v tomto ohledu mohl mnohému přiučit. Profesor Hošek si váží především zaujaté iniciativy spolupracovníků v oblasti neprávem zanedbávaného tématu spirituality speciálních činností. Čím většímu okruhu lidí bude toto téma přístupné, a dosáhne se tak jeho pochopení, tím lépe. Profesorka Krejčí děkuje zejména Ludmile Vackové a jejímu manželovi Pavlu Vackovi za klidnou atmosféru v jejich domě v Kanadě, kde mohla svoje texty dokončit, i za Pavlovy obrazy, které mnohé připomněly. V neposlední řadě je třeba poděkovat kanadským rackům a jejich chechtání, které zaznívalo od moře pod oknem Vackových, kde se tato kniha také tvořila.

Nekonečnosti i dočasnosti života je možné se zasmát.

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

**doc. PhDr. Jiří Tůma, Ph.D., prof. PaedDr. Milada Krejčí, CSc.,
prof. PhDr. Václav Hošek, DrSc.**

Knihy vznikla ve spolupráci s Vysokou školou
tělesné výchovy a sportu PALESTRA, spol. s r.o.

PALÉSTRA®

SPIRITUALITA WELLNESS

Hlavní autor: doc. PhDr. Jiří Tůma, Ph.D.

Spoluautoři: prof. PaedDr. Milada Krejčí, CSc., prof. PhDr. Václav Hošek, DrSc.

Recenze: prof. PaedDr. Pavol Bartík, Ph.D., PhDr. Anna Galovičová

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2018

Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2018

Cover Photo © depositphotos.com, 2018

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 6977. publikaci

Odpovědná redaktorka Mgr. Ivana Podmolíková

Sazba a zlom Karel Mikula

Fotografie v knize prof. PaedDr. Milada Krejčí, CSc.

Počet stran 120

1. vydání, Praha 2018

Vytiskla Tiskárna v Ráji, s.r.o., Pardubice

Vydání této knihy bylo podpořeno v rámci interního projektu vědy a výzkumu VŠTVS PALESTRA, P/VSP/171/N „Spiritualita wellness“, a zároveň Grantovou agenturou České republiky v rámci projektu GAČR ID 17-25710S „Základní výzkum změn rovnováhy seniorů“.

The monograph has been supported by the internal science and research project VŠTVS PALESTRA, P/VSP/171/N “Spirituality of wellness”, and by the Czech Science Foundation – project GAČR ID 17-25710S “Basic research of balance changes in seniors”.

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění však pro autory ani pro nakladatelství nevyplývají žádné právní důsledky.

ISBN 978-80-271-2134-2 (ePub)

ISBN 978-80-271-2133-5 (pdf)

ISBN 978-80-247-2893-3 (print)

Obsah

Úvod	7
1 Cíl, hypotéza a metodologická východiska (Milada Krejčí)	8
2 Klasické pojetí spirituality jako religiozity (Jiří Tůma)	9
2.1 Základní charakteristiky etablovaných náboženství	13
3 Spiritualita v sekulárním světě (Jiří Tůma)	23
3.1 Vymezení pojmu spiritualita v mimonáboženském smyslu sportů a her (Václav Hošek)	24
3.2 Výchova k mimonáboženské spiritualitě prostřednictvím pobytu v přírodě (Jiří Tůma, Václav Hošek)	27
3.2.1 Prosociální chování a altruismus (Jiří Tůma)	27
4 Zdraví člověka v kontextu etablovaných filozofických a náboženských systémů (Milada Krejčí)	30
4.1 Ajurvéda a hinduistická podpora zdraví člověka	30
4.2 Buddhismus a podpora zdraví člověka	32
4.3 Významné atributy antické kultury v kontextu podpory spirituálního zdraví člověka	33
4.4 Židovská kultura a její přínos pro wellness a podporu zdraví obecně	35
4.5 Křesťanství a spirituální rozvoj ve vztahu ke zdraví a wellness	36
4.6 Islám a podpora zdraví člověka	37
5 Wellness jako oblast projevů spirituality (Milada Krejčí)	39
5.1 Fyzický potenciál projevů spirituality s uplatněním ve wellness	42
5.2 Psychický potenciál projevů spirituality s uplatněním ve wellness	45
5.3 Sociální potenciál projevů spirituality s uplatněním ve wellness	47
5.4 Duchovní potenciál projevů spirituality s uplatněním ve wellness	50
5.4.1 Dilema vědomí – svědomí (Václav Hošek)	55
6 Efekty jógy ve vztahu k wellness a kvalitě života (Milada Krejčí)	58
6.1 Systematický rozvoj potencionality člověka ve vztahu k wellness – rádžajóga	60
6.1.1 Jama – doporučení pro dosažení sebeovládání	61
6.1.2 Nijama – doporučení pro rozvoj disciplíny a vnitřní kázně	61
6.1.3 Ásany – tělesná cvičení, aktivace a rovnováha	62
6.1.4 Pránájáma – dýchání a regulace	63
6.1.5 Pratjahara – uvolnění, zklidnění	65
6.1.6 Dharana – koncentrace	66
6.1.7 Dhjána – meditace	67
6.1.8 Samádhi – seberealizace, dokonalé uskutečnění	68
7 Výzkumné studie	70
7.1 Výzkumná studie <i>Religiozita v současné společnosti</i> (Jiří Tůma)	70
7.2 Výzkumná studie <i>Uplatnění jógy v resocializaci mladistvých</i> (Milada Krejčí)	76
7.3 Vybrané aspekty resocializace (Jiří Tůma)	91

Závěr	101
Summary	102
Literatura	109
Rejstřík	117
Abstrakt	119
Abstract	119
O autorech	120

Úvod

Žijeme v době narůstajícího zájmu o nejrůznější aspekty spirituality ve vztahu k lidskému zdraví. Zároveň zažívá již od roku 2000 velký rozmach fenomén wellness. Ve vztahu k podpoře zdraví se zdá zbytečným rozlišovat mezi náboženstvím a spiritualitou. Náboženské hodnoty by měly mít hluboce duchovní odezvu v lidském životě. V současné aktuální společenské situaci a postmoderním způsobu života má ale náboženství vzhledem k podpoře zdraví člověka zúžený potenciál, který souvisí s politickým směřováním náboženských proudů. Náboženství prezentuje realizaci vztahu s božstvím, kdy primární složkou je posvátnost a sakralizace. Z toho důvodu se v předložené publikaci, po základním historicko-sociálním vymezení náboženských souvislostí se životním stylem člověka a jeho zdravím, orientujeme na zdůraznění duchovního základu wellness, kdy náboženské hodnoty a sakralita mohou být mimo působení wellness, zatímco duchovnost by měla být vždy vnitřním aspektem wellness aktivit. Pro hlubší pochopení spirituálních aspektů wellness aktivit se zaměřujeme také na duchovní zdraví jako na jeden z hlavních cílů edukační činnosti wellness specialistů.

Téma duchovnosti a spirituality ve wellness vyžaduje hlubší rozbor a následnou syntézu. V české odborné literatuře bylo toto téma zkoumáno s rostoucí frekvencí a intenzitou od přelomu do 21. století spolu s iniciativami přijetí světového programu Zdraví 21 a spolu s deklarací a přijetím definice wellness WHO v roce 2000. Pojmy duchovní a spirituální jsou v českém jazyce synonymy a lze je používat promiskuálně. „Duchovnost“ znamená latinsky *spiritus* a označuje navíc také „dech“ a „vzduch“, což jsou nezbytné báze pro existenci člověka. Kvalita dýchání a kvalita ovzduší hraje v podpoře zdraví člověka klíčovou roli.

Zaměřováním pozornosti na dech lze snadno přejít k uvědomění si vlastní existence ve všední každodennosti, a tím dále ke korekci životních hodnot etických i estetických, k humánnosti v lidské komunitě ve smyslu *ecce homo* a k uchopení smyslu života. Toto propojení je jistě možné bez jakéhokoli spojení s náboženstvím. Můžeme říci, že uvedené propojení je člověku dáno faktem lidského zrození spolu s potenciálem rozvoje moudrosti a humánnosti. Bohužel současný konzumní životní styl spoluvytvářený propracovaným systémem svádění člověka k závislostem a potřebám různého druhu v zájmu obchodního zisku omezuje a odcizuje člověka, vychyluje ho z rovnováhy bio-psycho-sociálních dimenzí, čímž dochází k různým zdravotním problémům. Samotným duchovním problémem je pak mrzutý pocit nesvobody, omezování, který může vést člověka až k rezignaci nebo naopak k atakům suicidním či rasovým, náboženským, politickým aj.

Návrat k wellness, a tím k postupnému duchovnímu zotavování bývá pozvolný. Stav wellness je založen na rekreaci, kdy *re* znamená znovu a *creo* utváření harmonie a rovnováhy, především se sebou samým, a tedy zotavení od odcizení sebe sama i od ostatních, včetně odcizení se od přírodního environmentu. Transformace *self* směrem k bio-psycho-sociální a zejména duchovní rovnováze je v oblasti wellness umožněna mnoha různorodými metodami zahrnujícími zdánlivě nespirtuální prvky, jako je pohyb, uvolnění, voda, potrava. Právě prostřednictvím těchto mnohdy velmi jednoduchých metod se ale znovuoobjevení autenticity stává základem ozdravení. Tím nastává žádoucí posun ke stavu, který je nazýván wellness.

autoři

1 Cíl, hypotéza a metodologická východiska

Milada Krejčí

Předložená odborná kniha je výstupem výzkumných projektů P/VSP/171/N PALESTRA a ID 17-25710S GAČR, řešených autory v metodologické podobě jednorázové transformace vstupů (vědecké informace o spiritualitě a wellness, o prostředí, kde jsou tyto fenomény uplatňovány, o vývojových trendech ve společnosti) uspořádaných do cílených etap, úkonů a koordinovaných činností. Kritériem naplnění projektů byly reálné cíle a jasné atributy vycházející z aktuální situace, ve které se právě společnost nachází, s perspektivou vize do roku 2030, neboť v tomto horizontu jsou dostupné predikce a analýzy dopadů tzv. globálních megatrendů, viz např. zpráva WEF (World Economic Forum), Ženeva 2016 aj.

Hlavní cíle a hypotéza předložené knihy

- Provést stručné historicko-sociální vymezení religiozity a hlavních náboženských směrů ve vztahu k podpoře zdraví člověka a jeho životnímu stylu.
- Vymezit duchovní potenciál fenoménu wellness jako základní objekt zkoumání.
- Orientovat se na spirituální stimuly, incentive, pobídky s hypotézou, že náboženské hodnoty a sakralita mohou být mimo působení wellness, zatímco duchovnost by měla být vždy vnitřním aspektem wellness aktivit.

Z hlediska metodiky zkoumání uvedených jevů byly zvoleny a uplatněny metody analýzy, syntézy, indukce a dedukce s vyústěním do metody zakotvené teorie ve smyslu studia konceptu jako hlavní kategorie (Scott, 2017) a dále příčinné a operační myšlení. Kontinuálně v procesu řešení projektu byl autory brán zřetel na hysterezi, kdy v rámci zkoumání sociálních fenoménů je zdůrazňován význam historických souvislostí pro studium současných jevů a jejich predikci v budoucnu.

Kniha vznikla jako výsledek propojení profesionálního zázemí Vysoké školy tělesné výchovy a sportu PALESTRA, na které je od roku 2013 realizován magisterský studijní program „wellness specialista“, spolu s výsledky zúročení vlastní odborné přípravy autorů, jejich mnohaletých výzkumů a konečně úsilí o hledání spojitostí wellness s kulturní tradicí a s globalizovaným vývojem společnosti.

2 Klasické pojetí spirituality jako religiozity

Jiří Tůma

Při sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011 zaznamenal celkový podíl věřících opětovný pokles oproti roku 2001, a to na počet 2 175 087 věřících v České republice, tj. 20,6 % obyvatel našeho státu. Naproti tomu 3 612 804 obyvatel České republiky uvedlo, že jsou „bez náboženské víry“ (tj. 34,2 %). Počet obyvatel ČR hlásících se k římskokatolické církvi poklesl v roce 2011 na 1 083 899 (tj. 10,9 %). Druhou největší církví je Českobratrská církev evangelická, k níž se přihlásilo 51 936 občanů, a dále Církev československá husitská, ke které se přihlásilo 39 076 občanů České republiky. Ještě nižší podíl věřících zaznamenala pravoslavná církev s počtem 27 053 členů, příznivci judaismu čítali 15 071 a svědkové Jehovovi 13 027, církev bratrská, respektive křesťanská společenství vykazovaly 10 000 věřících. Za zajímavý fakt lze považovat, že 707 649 občanů naší země se označilo za „věřící bez příslušnosti k nějaké církvi“ (ČSÚ, 2011).

V minulých i současných dobách se vyjadřování náboženských pravd projevovalo různými způsoby, často dokonce i válkami. Vyskytuje se ovšem několik skupin, které nazírají na problematiku smyslu života různě. Jedna skupina říká, že život smysl má. Jinou skupinu tvoří lidé, kteří tvrdí, že život a dějiny nemají žádný smysl, a spatřují ho jen jako slovní obrat bez určitého významu. Další skupina tvrdí, že život má smysl tehdy, když člověk tento účel naplní. Existují i skupiny, jež zastávají názor, že smysl života do dějin vkládá svět, tedy něco mimo člověka. Takový význam může existenci člověka dávat jeho práce nebo věda. Poslední skupina hledá svůj směr mimo dějinný rámec a mimo prostor i čas. Tito lidé jsou přesvědčeni, že smysl života jim může poskytnout transcendence viděná v etablovaných náboženstvích (Adorno, 2001; Kenny, 2004; Frankl, 2002).

Orientace na tomto „duchovním tržišti“ se pro člověka komplikuje a svoboda je pro něho základní charakteristikou lidské existence (Kenny, 2002). Zatímco tzv. „svoboda-od“ je snaha být nezávislý (na rodině, lidech, společenských institucích apod.), „svoboda-k“ je odpovědnost vůči lidem, environmentu atd. „Svoboda-k“ je dobrovolné podřízení člověka vůči zavedeným zákonům a je propojením s etablovaným řádem (zejména náboženstvím), legislativním systémem a zároveň je zpětnou vazbou „svobody-od“.

Důležité v osobnostním a duchovním rozvoji takového člověka jsou pak hodnoty (tvůrčí, zážitkové, postojové), které platí obecně. Opravdový hodnotový duchovní zážitek, který jedince uspokojí, mohou poskytnout i nová náboženská hnutí, jež leckdy reagují na požadavky jedinců lépe než etablovaná náboženství (Adorno, 2001).

Náboženské hodnoty se nedají v některých případech předpokládat, přesto dochází ke konverzitě bez ohledu na věk, pohlaví, vzdělání aj. Je tomu pravděpodobně tím, že lidský život se uskutečňuje nejen v radosti, ale i v utrpení, které člověk vnitřně přijme, ale zároveň se adaptuje k určité víře.

Osud v životě jedince se nedá nikterak předpovídat, má ovšem dimenze biologické, psychologické i sociologické. Spiritualita jedince vyžaduje jeho svobodu, jelikož zmíněné dimenze nemohou determinovat člověka a jeho chování (nemohou ho zbavit jeho svobodné vůle a rozhodování). Člověk i v negativním prostředí, které razantně omezuje svobodu rozhodování, je schopen utvářet svou náboženskou spiritualitu. Hod-

notový systém není měřitelný. Život přináší situace k prověření etiky daného člověka, kdy mezi hodnotami musí volit. Tehdy musí zvážit volby ztráty a zisku ve svém osobnostním i duchovním rozměru. Ať už se člověk rozhodne jakkoli, má volnost přijmout minulost fakticky, nebo se z ní poučit (Frankl, 2005).

V tomto kontextu je možné hovořit také o pozitivním vlivu náboženské víry na zdravotní stav člověka, na kvalitu života a jeho smysl. Z tohoto pohledu je obhajoba a víra v Boha správná, neboť utváří něco důležitého, k čemu člověk smysluplně v životě směřuje. Člověk na vyskytnuté životní otázky, na důležitou otázku smyslu života reaguje tím, že odpovídá na své každodenní bytí. Křivohlavý (2001) uvádí, že víra totiž nepochybně pomáhá najít smysl tam, kde je člověk vystaven mnohým otázkám a pochybnostem.

Neměl by se ptát, ale je naopak tázán. Odpovědí člověka je pak přebírání zodpovědnosti, v níž je smysl lidské existence. Lidskému životu je možné dát smysl prací, zážitkem, ale i realizací hodnot a každodenních lidských potřeb. Tabulka 1 ukazuje stručný přehled nejružnějších potřeb člověka a možností, které nabízí jejich možné naplnění vírou.

Tab. 1 *Přehled potřeb člověka a jejich naplnění (Dolista, 2004)*

Potřeba	Naplnění
někam patřit (společenství, parta aj.)	náboženská komunita, přátelství, vztahy
být přijímán jako osobnost (prosadit se)	obdiv (love bombing)
ulehčit v odpovědnosti za své rozhodování	jasné vedení, vzorce chování
altruismus (pomoci druhým)	služba, charita
založit kvalitní rodinu	doporučení pro dokonalou rodinu
poznávat, vědět víc, vzdělávat se	studium, semináře, meditace, vyšší vědomí
zdravý život (životospráva, wellness, ekologie)	zásady zdravého života v souladu s přírodou
touha po moci	možnost růstu v hierarchii
ovlivnit osud ve svůj vlastní prospěch	metody, techniky, principy jeho ovládání
orientace v nepoznaném (magickém)	možnost prožít, porozumět či je ovládat
zasloužit si své spasení, nalézt smysl života	úkoly a úkony k plnění
zbavit se stereotypu	tvůrčí přístup v denním životě
nespokojenost s konzumem	seberealizace, alternativní životní styl

Náboženská spiritualita může pomoci řešit smysluplnou cestou problémy, jež člověk chápe buď jako akutní, nebo chronické. Mezi problémy, které je možné charakterizovat jako akutní, patří osobní, rodinné či společenské tragédie, nemoci, živelné pohromy, smrt blízkého člověka, rozvod, dále pak změny zaměstnání, bydliště či školy. Jako chronické problémy označujeme např. různé komplexy (rasy, náboženství, nadřazenosti), osamocenost, dlouhodobé nemoci, únavu a vyčerpání, stres, znechucení z jiných oblastí života, nefungující rodinu, nespokojenost s konzumní společností současnosti.

Náboženské myšlenky pomáhají při nesnadném duchovním hledání, při řešení problémů, které člověka obklopují. Duchovní náboženský zážitek napomáhá prožít pocit naprostého bezpečí, ztratit komplexy. Náboženskými pravdami lze víru transformovat ve zkušenost, v odpovědi na všechny otázky, ve vyplnění pocitu prázdnoty, který bývá v hedonistické konzumní společnosti pocíťován palčivě. Náboženská sugestibilita je přirozenou vlastností lidské psychiky reagovat na vnější podněty a přejímat je bez nutnosti kritického hodnocení. Záměrnou sugesci lze docílit, aby objekt tohoto působení přejal některé duševní děje, zvláště emoce a názory, a to přímo bez vlastní kritiky nebo jiného duševního zpracování. Intenzita sugesce je ovlivněna několika faktory: osobnostmi obou stran (sugerujícího a přijímajícího) a nejrůznějšími vnějšími faktory.

Vliv přenosu je sugestivnější, je-li podán duchaplnými frázemi, nenutíci k přemýšlení, vtipnými přirovnáními, důvěryhodnou osobou, z níž vyzařuje silné vlastní přesvědčení o věci, kterou předkládá, a navíc jej dokáže podepřít emočně strhujícím řečnickým přednesem. Pokud je společnou myšlenkou či zájmem spojeno více lidí, zesiluje se u nich jejich sugestibilita, a to především ve smyslu společné myšlenky (ideje), která je jim předkládána. Mezi účastníky takové skupiny nastává změna v myšlení, zvláště ve směru zvýšení sugestivnosti, nastupuje davové myšlení řídicí se zákony davové psychologie. Při ní se uplatňují spíše srozumitelné, jednoduché společenské sklony a instinkty a naopak se tlumí individuální diferencované vlastnosti získané výchovou i vzděláním. Vystupuje více společná emotivita skupiny, zpočátku bez vlivu intelektových složek, kdežto sebeovládání, smysl pro odpovědnost, altruistické sklony, přijaté zásady, společenské způsoby i zkušenosti mají vliv na společné myšlení a jednání jedinců. Společné skupinové smýšlení nabývá převahy nad individuálním. Lákavé může být „prodloužení dětství“ ve smyslu odpovědnosti někoho jiného za „moje rozhodování“. Stupeň synteticky konvenční víry, který vypracoval americký sociolog James W. Fowler, úzce souvisí s tímto tématem. Podle Fowlera (2007) počátek této víry je v období kolem 15–17 let a rozvoj pokračuje v letech mladé dospělosti. K tomuto stupni dochází především rozšířením sociální perspektivy a vývoje formálních myšlenkových operací. Rozšířený přehled ho dostává do mnoha různých vztahů, často konfliktních zájmů. Víra by měla syntetizovat toto široké spektrum do smysluplných souvislostí, a poskytnout tak jednoznačnou orientaci. Potřeba jedince získat ucelený, propojený náhled na svět vytlačuje vše negativní, co by mohlo tento náhled ohrozit. Utváří si tak jednoznačné ucelené hodnotové soudy. Člověk jedná tedy podle toho, co od něho očekávají lidé, kteří jsou pro něho významnou autoritou. Také podle víry člověk hledá svůj obraz světa a z něho vyplývající hodnoty. Jednání konformně přizpůsobuje tomu, co od něho náboženské společenství očekává. Etablovaná náboženství vytvářejí různá prostředí, kde lze dosáhnout víry na synteticky konvenčním stupni. Lze sem řadit širokou škálu sportovních a volnočasových klubů organizovaných v rámci církevních institucí. Zde se může změnit náhled člověka na život. Synteticky konvenční víra může být nahrazena vírou na dalším stupni, a to vírou individuálně reflexní. Stupně bývá dosaženo před koncem mladší dospělosti, zpravidla po 30. roce, ještě později či vůbec. Okolí je pro jedince sice významné, vědomí vlastní identity přestává být na ostatních lidech závislé, získává svobodu a zdravý náhled. Pohled z ideologie se mění na citlivější soudy reálného světa (Vojtišek, 2007).

Je nutné si uvědomit, že člověk se přizpůsobuje vzniklým společenským vzorcům a vztahům, že již od narození své chování upravuje a formuje své vlastnosti v interpersonálních vztazích, které jsou důležité pro originalitu a výstavbu osobnosti. Člověk je

si sám sebe vědom nikoli nahodile, ale především na základě postojů svého prostředí v podobě sociální skupiny, v níž se nachází. Stává se sám sebou tím, že přejímá vzorce společnosti prostřednictvím příkazů i zákazů. Současně platí, že evoluce společenských norem, hodnot či víry svým způsobem odráží a stanovuje změny probíhající v osobnosti. Tento princip má pro pochopení procesu vstupu, bytí. Jedním z témat je, že víra na základě vědomostí a nových zkušeností obohacuje rozhled jedince (dalajláma, 2015). Významné místo v průběhu získávání zkušeností a schopností jedince může hrát i nápodoba (např. v podobě obřadů). Imitační učení, založené pouze na pozorování, nemusí vždy mít odraz v aktuálním chování, přesto však může být jednou z forem manipulace jedince. Vidíme, že jedinec během své existence je postupně včleňován do řady sociálních vztahů, struktura jeho osobnosti je v neustálém vývoji od velmi jednoduchého chápání souvislosti až po složité systémy. Abychom mohli zcela objasnit nově nastolený ráz procesu konverze, musíme včlenit do života jedince pojem „pozice, role“. Jednotlivé role na sebe vážou určitou formu společenského očekávání, kdy prostřednictvím misijní činnosti je jedním z úkazů jasně příslušnosti i odhodlání člena. Člen potvrzuje příslušnost k náboženství tím, že se učí vykonávat jistou sociální roli, ze které má celé uskupení malý či velký prospěch (např. rozdávání propagačních materiálů na veřejných místech apod.).

Komplexně lze postoj společnosti a víry vidět z pohledu, že náboženství je dosahováno vazbou vytvoření určité víry u lidí, kde víra je chápána jako objekt poznání (Novak, 2015b). Tato vazba je oboustranná a přináší člověku pocit uspokojení. Jistota takové vazby je základním předpokladem pro vývoj člověka i rozvoj způsobnosti a vykonávání určitých rolí. Z tohoto hlediska může být náboženství chápáno jako proces, pomocí kterého mohou být předávány komponenty kulturního rámce (např. hodnotové orientace, etiky, víry). Příchod náboženství s prvky kulturních rámců z území, na kterých vznikly, je příchodem na nová území právem považovaná za nová, nerespektovaná, alternativní, zvláštní, kde prvky jejich norem (např. stravování, oblékání, urbanizace, vyznávání víry, výchova dětí, učení) se neshodují s kulturou dané společnosti (Novak, 2015a).

Utváření náboženské víry může souviset s duševní energií člověka, jak ji definoval pro jednotlivé dimenze bytí již Sigmund Freud za použití známých označení „id, ego a superego“. Ego se řídí principem reality. Převádí požadavky id do praktických způsobů naplňování potřeb tak, že stanovuje povahu a vhodnou dobu uplatnění náboženských pocitů. Ego je racionální, působí na vědomé úrovni, zvažuje činy a jejich následky (Plháková, 2006).

Vnitřní náboženské konflikty, jež vznikají mezi biologickými potřebami jedince, tedy vrstvou id a náboženskými normami reprezentovanými dimenzí superega, jsou potlačovány a mohou být příčinou bio-psycho-sociální nerovnováhy, v krajním případě i poruchy, nemoci.

Podle Eysencka (2008) člověk žije třemi projevy (somatické – mentální – spirituální), které se navzájem prolínají a tvoří neoddělitelný celek. Somatické projevy jsou chápány v kontextu tělesného zdraví, saturování primárních potřeb apod. Mentální a spirituální projevy jsou chápány jako realizace vitality, pozitivních emocí, vybalancování napětí, vyrovnanost. Nenaplněním těchto tendencí vzniká napětí a frustrace, naopak naplnění vede k uspokojení a slasti. Spirituální projevy vrcholí v hodnotách, jakými jsou víra, odpovědnost. Jankovský (2003) navrhuje pro jednotlivé stupně existence člověka užívat pojmy „pud, prožívání, reflexe“ pod souhrnným názvem „vědomí“, neboť člověk